

ИСЛЯМЪТ КАТО ГЕНЕЗИС НА ВЪНШНОПОЛИТИЧЕСКО МИСЛЕНЕ

Проф. Николай Кочев

Ислямът е най-новата религиозно-доктринална система, чието разпространение започва сред арабските племена. В писмените текстове неговите най-ранни адепти се наричат агаряни или измаилтяни. Т.е. етническите корени на арабите се свързват с библейските имена Агар и сина й Измаил. Като верска доктрина обаче ислямът се разпространява не само сред потомците на Агар и Измаил, но и сред други етноси, племена и народности образувания.

По същество предисторията на исляма в етносен план има връзка с библейската история на етносите, а също с тяхното разселване.¹ Населяваният от потомците на Агар район давал възможност за развитие на всякакъв вид полезна човешка дейност. Според някои изследователи, в него би трябвало да се търсят корените на европейската култура.² Подобно мнение е пресилено, понеже етносите като културни полета никога не са били херметически изолирани един от друг. Библията и др. автори свидетелстват че на Север в Ал-Джазира живеели потомците на Измаил, а на Юг – потомците на Кахтан или Йоктан, който бил син на Евер. Според ислямските предания, Евер³, понякога отъждествяван с Худ⁴, бил пратен от Аллах с цел да насочи етническата група, наречена ади, към доброто. За да го защити от нападналите го врагове Аллах направил така, че пред Худ се разтворила скала, във вътрешността на която той се скрил. Тази скала, която се намира в източната част на долината Хадрамаут в Южна Арабия /днес Обединени Арабски Емирства/, е обект на ежегодното поклонение за мюсюлманите.

Арабските племена живеят дълго време със собствените си етнически религиозни култове. В продължение на векове обаче те са в контакт с юдеизма, християнството и зороастризма. Това верско разнообразие създава предпоставки за религиозен синкре-

тизъм. До такъв обаче не се стига, защото арабските племена - на този етап - така и не създават единна държавна формация, чието укрепване се нуждае от някаква форма на единна вероизповед. Тъкмо племенният сепаратизъм се превръща в основна предпоставка и за култовото многообразие, което не означава липсата на каквото и да било взаимопроникване и формирането, с течение на времето на обща база за доктринално единство

Арабският политеизъм се развива и утвърждава по същия начин, както и сред останалите древни народи. Божествата са много и се умножават чрез инцести. Характерна особеност на арабското езичество е тази, че наред със собствените, арабите почитат и чужди богове - тези на другите етнически общности, с които те имат търговски и др. контакти. Мъжко-женската дихотомия заема важно място в арабските вярвания. Противно на етносите, населяващи Европа, за арабина Луната е мъжко божество, което опложда женското божество Слънцето. Това е свързано с практическите нужди на арабския бит. За арабина палещите лъчи на Слънцето не животворят, а умъртвяват. Луната през нощта не гори, а свети и му позволява спокойно да върши полската си работа и да пасе стадата си – или да пътува, ако е търговец. Другите богове, на почит сред арабските племена, се родят с божествата от вавилонския пантеон. Такива са Асар, Накрух и др., отговарящи в доктринално и култово отношение на Иштар /Астартa/ и Макру. Интересно е да се отбележи, че някои от тези божества са изконно свързани с арабската митология. Такъв е богът Син или Сина. В йеменската митология това божество е отнесено към Луната, т.е. към мъжкото начало. В Хадрамаут Сина е тачен подобно на бог Индра в индийската митология, като господар и покровител на страната. За негово свещено животно бил смятан бикът, а за символ - лунният сърп ⁵, изобразяван днес на знамената на редица мюсюлмански страни.

Наред с това, сред немалка част от арабските етноси на почит са и “чуждите” богове Ваду, Сува, Йахус, Йаук, Насър, Узу, Манат, Хубалу, богинята майка Лат или Илат и някои други, имената на които се споменават в Корана ⁶. Сува е женско божество, Йахус е лъв, Йаук – кон, а Насър – орел. Сведения за тях откриваме в сабейските надписи ⁷. Божествата Манат, Ху-

балу и др. са свързани с набатейците. За тях се говори в лихийските надписи⁸. Сред населението на Северна Арабия с център Мека, известно е племето назарити или маадити, наречени по името на своя легендарен праотец Назира или Маада, и населението на Юга – т.нар. йеменити. Между тях съществува вражда и наред с това миграционни движения. В резултат на тези контакти настъпва процес на смесване на божествата и техните култове.

Може да се каже, че този процес е улеснен от наличието на общо върховно божество в древната арабска митология, известно като Аллах. Той е почитан най-вече в Северна и Централна Арабия като демиург, бог на предците, на небето и дъжда. Той е изначален творец, нему са подчинени всички останали богове, които осъществяват връзка с хората. Самият Аллах е трансцендентен спрямо творението, с което се обяснява липсата на всякакви светилища, посветени нему. Различните арабски езически богове били разглеждани в родствена връзка с него, като Алат, Манат и пр.⁹

Аллах е членувана форма на Илах, и има значението на единия Бог, който няма име, на “Богът”, Истинския Бог¹⁰. В някои местни митологии той е отъждествяван с локалните върховни божества като Хубал, Лушара и др. По такъв начин, в своя политеизъм арабите поддържат и идеята за единия бог, която по-късно Мохамед превръща в доктринален монотеизъм, отричайки част по част връзките и с древната митология – като например че Лушара е роден от девойка камък.

Тази нова монотеистична религия – Ислямът - се появява през VII в. в усложнената арабска социална атмосфера. Единият полюс в социалната структура са бедуините, другият – оживените градове Мека и Медина. В Мека, освен кладенецът Замзам, се намира и камъкът-светилище Кааба. Там се провежда ежегоден панаир, а също така поетически състезания. По това време арабските земи са вече търговски кръстопът между Индия, Етиопия, Сирия, Палестина и Иран. Върху духовната обстановка въздействат по различни начини християнството с неговата доктринална раздробеност, и юдеизмът с верската си и политическа дисциплина. Важна роля играе вековната вражда на юдеите с арабите – потомци на египтянката Агар, робиня на биб-

лейския герой Авраам. Впрочем, на нея се дължи нарицателното име, което получават бъдещите последователи на исляма – агаряни.

Особено активни в търговско-предприемаческата и духовна сфера са курейшите – полупастирско - полуразбойническо арабско племе, от което произлиза Мохамед ¹¹ . Той се ражда около 570 г. в Мека. Родителите му умират докато е твърде малък. Мохамед постъпва на работа при богатата вдовица Хатиджа, занимаваща се с търговия. Службата му при Хатиджа дава възможност да опознае живота на християнските монаси и юдеизма като вероизповед, но най-вече различните арабски верски направления. Някои текстове от Корана дават основание да се приеме, че Мохамед е познавал отблизо бележити християнско-църковни автори, например св. Ефрем Сириец ¹² . Дали Мохамед е бил грамотен или не, не е толкова важно – важното е че той е бил рядко интелектуална натура, израстнала в недрата на арабския политеизъм. Като преценяваме качествата му като личност от гледна точка на развитието на човечеството в началото на XXI век, трябва да се каже, че той е бил при всички случаи човек на знанието. От своите последователи той е бил приет именно като интелектуален лидер и изпратен от Бога авторитет, което го превръща в могъщ политически фактор¹³. Както стана дума, голямо значение има неговото познаване на основни положения от християнството и юдеизма, които научава не само от разкази и предания на семитския епос, но и от самите свещени книги на евреите и християните ¹⁴ - което пък означава, че най-вероятно е бил грамотен. Така той е могъл да обяви библиейския Авраам за основател на Кааба-та и за пръв поклонник в Мека. Тази идея свързва исляма с юдеизма и в същото време, на основата на арабските предания, поставя основите на някои от най-важните доктринални и култови положения на исляма. Ибрахим /Авраам/ според Корана бил ханиф – дума, “заета от епохата, предшестваша Мохамед” /Масе/¹⁵ и означаваща човек, нито християнин нито юдей, но изповядващ религия по-свободна откъм догми и обряди, към висше единобожие. Той е лице, запознато с законите на общественото развитие, което утвърждава монотеизма и отхвърля политеизма като противоречащ на логиката на социалния процес.

Основните сведения за дейността на Мохамед се допълват от преданието. Семейството е важен фактор за успеха на делото му. Той е подпомаган от по-възрастната му съпруга, и не взема други жени, макар че не отрича многоженството, практикувано от арабските племена. Предполага се, че в това отношение решаваща е финансовата помощ на Хатиджа, която би могъл да загуби, ако създаде харем. Освен това душевните борби на Мохамед срещат разбирането на Хатиджа, която така улеснява религиозно-философските му търсения. Той отхвърля дотогавашното арабско многобожие, но не приема юдейската и християнски доктрини. Минавайки през значителни душевни терзания, той остава верен на ханифския монотеизъм – теоракхия, изразен във формата на вяра в единия Бог Аллах.

Според преданието, Мохамед обича да се усамотява в пещерите около Мека. Първите получени от него откровения го притесняват. Представителите на арабския политеизъм се обявяват против него. Периодичните откъсвания на Мохамед от обществото са вероятно под влияние или като образец на християнските отшелници. Отначало Мохамед се представя само като пратеник на Аллах и пазител на неговите наставления.¹⁶ По-късно той се обявява за пророк на Аллах. Така той окончателно отрича многобожието и обявява битието на единия Бог.

Мохамедовият монотеизъм, поддържан от ханифите, се основава на здрава социално-политическа база – необходимостта от обединяването на арабските племена. Този въпрос е приоритетен поради непрекъснатите конфликти между тях. Обединението се оказва необходимо и с оглед на по-ефикасното противопоставяне на Византия. Като религиозна доктрина, проповядваща вярата в единия Бог, Мохамедовият ислям има за образец християнството и юдеизма. Особено важен е примера на последния, който като етническа вероизповед “консервира” в едно цяло своите адепти. Разбира се, Мохамед акцентира на собствените корени на проповядваната от него религия, но ясно се вижда възприемането на християнския универсализъм, и общия етнически корен на исляма с юдеизма. Става дума за такива елементи като многоженството, обрязването, и празнуването на съботата. При евреите празнуването на съботата е една от 10-те

Божи заповеди¹⁷. Обрязването пък е белег на Завета, специална договореност между Бога и човека. Според Библията този обряд започва да се практикува след пристигането на Авраам в ханаанската земя¹⁸. Според известията на пророк Йеремиа /9,25/ обрязването бива прието от арабите, египтяните, еломците, моавитѐ и амонитите. Мохамед използва тези два етническо-верски елемента с цел утвърждаването на виждането за единството и неделимостта на арабския народ. Те се превръщат в нов, макар и със стара традиция, негов етнорелигиозен символ и код. От това се вижда, че Мохамед се връща към корените на арабския семитски етнос и на тази генетично-духовна основа създава своята доктринално-верска система. Важна роля в укрепването на исляма изиграва градът Ятриб – Медина. Неговите жители са в тесен контакт с юдеите, които са многобройни в района, така че монотеизмът като верска доктрина не им е чужд. От друга страна враждебните отношения между двата търговски центъра – Мека и Медина изиграват обективно благоприятна роля за спасяването на преследвания Мохамед. Населението на Медина вижда в него свой политически водач с нарастващ авторитет и сред търговските среди. Възможността Мека да се лиши от такава силна фигура е привлекателна за Медина. В този дух са организирани тайни преговори между Мохамед и търговския и управленчески елит на Медина. Това става между 610 и 620 г. На една такава среща пратениците на Медина се заклеват във вярност на Мохамед. По този начин той става, освен религиозен водач, и ръководител на партия, с авторитет на крепител на етносното единство върху верско-доктриналната основа на ханифския монотеизъм, възроден и осъвременен от него лично.

Преместването на Мохамед от Мека в Медина става постепенно и има чисто политически характер. Първи пътуват учениците му и последен заминава Мохамед. Датата, установена по-късно, е нощта на 26 юли 622 г., приета за начало на мюсюлманското летоброене. Това е Хиджра – преселване, с което се поставя началото на свободното разпространение на исляма.

За съвременниците на събитието, мохамедовата Хиджра означава скъсване с предишните родствени отношения и преход

към защита на нова система от взаимоотношения. В Медина Мохамед е приет като духовен глава на нова община, в която участват присъединилите се към него племена. Затова те се наричат ансар, т.е. помощници. Мохамед не е издигнат за политически вожд на оазиса, а за върховен арбитър, чийто авторитет се определя от пророческото му достойнство¹⁹.

Не е лишено от основание твърдението, че ислямът се оформя като войнстваща вероизповед. Това се дължи на множество фактори. Примерите също така изобилстват. Най-напред трябва да се споменат етносите, политическите, икономически и др. противопоставяния както между Мека и Медина, така и между отделните племена и кланове. /Поспециално между курейшите и всички останали/. Важна роля играе стремежът за “откъсване от корените” с цел утвърждаването на господстващата роля на новия мироглед. С това се обяснява агресивната позиция спрямо християнството и юдеизма /за това ще стане дума по-късно/ и по отношение на традиционното арабско езичество. И накрая, но не на последно място, суровите изисквания за оцеляване в пустинята и оазисите налагат авторитарни методи за обединяване и управление, като вътрешната политика оказва решаващо влияние и върху външната. В този дух Мохамед съветва последователите си “...да воюват с тези, които не вярват в Аллах и в последния ден да не забравят това, което е наредил Аллах и неговия пратеник, и не се подчиняват на истинската религия...докато те дадат откуп от своята ръка, и бъдат унищожени.”²⁰ Този стих от Корана има вероятно не само конкретни измерения – войната между Мека и Медина, но и в перспектива разкрива агресивността и безкомпромисността на исляма спрямо неговите противници.

Новата вяра – ислямът – скоро след Хиджра показва обединяващите си възможности. В Медина изчезва конкуренцията и враждата между отделните родове. По този начин се създават условия за започване на организирана борба срещу езическите култови форми, макар и някои от тях да биват запазени заради поклонниците и значението им за изработването на ислямски ритуали.

Бива установен начина за покана към молитва, правилата на молитвата, постенето и др. които придобиват императивен характер. Наскоро след Хиджра в Медина се извисява минарето на първата джамия.

В Медина Мохамед се проявява едновременно като религиозен ръководител и идеолог, но и като страж на търговско-икономическите интереси на арабската върхушка. Оформя се конфронтация с евреите, която намира отражение в Корана. Там те са наречени “лицемери”. Мохамедовата доктрина се опитва на авторитарна основа да преодолее противоречията с евреите – като ги подчини на исляма. Към тях е отправен призив да се проявят като “достойни наследници” на Авраам и да се ислямизират, тъй като този общ праотец е бил истински ханиф, т.е. адепт на вярата, проповядвана от самия Мохамед. С преминаването на евреите към исляма Мохамед вероятно е целял да притъпи финансовите противоречия върху основата на единна верска доктриналност.

Но евреите се оказват костелив орех. В тяхното съзнание е столетия култивирана мисълта за собствената богоизбраност. Те използват и най-дребния повод да подхранят враждата между арабските племена, изпитвайки към тях ненавист като потомци не на свободната жена, а на една робиня /Авраамовата Агар/ на която, меко казано, липсват морални задръжки. Тези техни действия рушат авторитета на Мохамед, поради което в Корана отношението към тях става твърде отрицателно²¹ Разривът между арабите и евреите намира отражение дори в посоката, към която се обръщат при молитва. Мохамед се отказва от предишната поза с лице към Ерусалим, и налага друга – с лице към Мека, с което Кааба се определя като център на Исляма. Авраам се приема като основател на светилището.

Определянето на Мека за религиозен център на исляма във времето на Мохамед е подчинено на стратегическа цел. Този център е трябвало да бъде завладян, което означавало установяване на приоритет в областта на търговията. Завладяването на Мека се представя като повеля на Аллах, т.е. придава му се верско-духовна мисия. “Прочее, подтиквай вярващите към сражение... Ако сред вас има двадесет търпеливци,

то те ще победят двеста, а ако сред вас има стотици, те ще победят хиляди от тези, които не вярват”.²² Подобни задачи на деня получават мощен емоционален заряд, който за столетия напред определя войнствената насоченост на отношенията на исляма с околния свят.

Всъщност, както вече стана дума, противопоставянето между Мека и Медина не е на духовна, а на политическа и икономическа основа. За да се намери верско оправдание на атаката срещу Мека, внесени са някои промени в учението. Това нападение, продиктувано от интересите на икономически групировки, близки до Мохамед, предизвиква несъгласие сред населението на Мека. Нападението, извършено през един от свещените месеци, е оправдано и прието за по-малък грях, отколкото отклонението от верния път, който води към Бога. “Сражението през този месец е забранено, но отклонението от пътя към Аллах и забранената джамия, изгонването на нейните обитатели, е още по-голям грях пред Аллах; та нали съблазънта е повече от убийството”.²³ Подобна теза като две капки вода прилича на по-късните макиавелистки и иезуитски теории, но тя отразява и стария като човечеството принцип борбата между интереси винаги да намира съответно ценностно оправдание. Въпреки идеологическата непримиримост спрямо неверниците, ислямските държави сключват различни договори и споразумения с християните, поддържат търговия и дипломатически отношения. Великият халиф Харун Ал Рашид търси сближение с франкския император Карл Велики през IX в, за да бъде парирана византийската заплаха. По-късно османските султани сключват съюзни договори с Франция /1535/, с Англия /1580/, с Холандия /1613/, с унгарските магнати през втората половина на XVII в. Замисълът е ясен – да се противостои неуспешно на Свещената Римска империя, на католическия испано-австрийски блок, който в амбициите си за световна църковна империя е главния “кръстоносен” противник на османците.

Впрочем, сключвайки договори с “неправоверни” и дори взаимодействайки с тях, ислямските властелини не се колебаят да се позоват на вярата, когато тези договори вече не им изнасят, и ги окачествяват за невалидни, защото дума дадена на неверник не обвързва мюсюлманина.

Както показва историята, тон в това отношение дава още Мохамед. Той е прагматичен и реалист, предшественик на модерната Realpolitik. Ролята на своеобразен политически коректив на верските принципи при него играят откровенията му. Той ги поставя на по-високо равнище от принципите. Разбира се, вратата регулира всички етносни отношения, но нейните принципи могат да бъдат променени, ако това изискват определени икономически и политически интереси. Тези промени биват вкарвани отново в руслото на верското мислене, но вече подведено под знаменателя на поредното откровение, изпратено от Аллах на Мохамед. Нещо повече, приживе на Мохамед ислямът се проявява не толкова чрез духовните си характеристики, колкото чрез мотивите за властово и икономическо надмощие, оправдавани с нови откровения на Аллах. Тези откровения без колебание се използват дори в чисто битовата и интимна сфера, когато Мохамед трябва да защити жена си Айше от нападки, че води неморален живот²⁴, и когато трябва да вземе за жена Зайнаб, заради което съпругът и Заид бърза да се разведе²⁵.

Отделяме значително внимание на Мохамед, защото както при всички световни религии, той е символна фигура, независимо дали приписваните му дела се признават от историците или не. Той създава голям и неразрушим праг в световната история. Ако разглеждаме земния му жизнен път, ще видим нервна и метежна натура, душа, обхваната от загадъчно объркване. След това концепциите му изкрystalлизират около единия Бог и той благодарение на своята искреност, на необикновеното си красноречие и упоритост съумява да ги внуши на всички, които го заобикалят. По-късно към пророческите му дарби се прибавя таланта на държавен деец, дипломат и воин. Мохамед не е революционер: в неговото учение и по-късно в Корана неравенството е признато, то е институция. Жената е на по-ниско социално стъпало от мъжа. ПравOVERният мюсюлманин стои по-високо от немюсюлманина. На него даже му е забранено да има приятел неверник, защото Аллах не обича неверниците. Самият Мохамед предпочита да преговаря, да адаптира, в краен случай да воюва и в крайна сметка да присъединява. Той умее да изчаква благоприятния случай и е в състояние да каже “Времето и Аз”.

Когато той умира, ислямът не е обхванал цяла Арабия. Но неговият политически гений е поставил основата на цивилизация, която 1000 години по-късно воюва за световно господство, а в началото на XXI в., според американския учен С. Хънтингтън, подновява заявката си за исторически реванш.*

Макар ислямът да е обявен за универсална религия при Омайядите /661-750 г./ смятани за потомци на курейшите, неговата експанзия започва още при Омар, съвременник на Мохамед. Нейно знаме е изначалното противопоставяне “правоверни – неверници”. На адептите на исляма е вменено в задължение да се противопоставят решително на онези, които са против Аллах, където и да се намират те²⁶. Задължение на мюсюлманина е да воюва в името на Аллах и да подбужда и останалите правоверни да вършат същото²⁷. Не само че неверниците трябва да бъдат убивани, но и да се водят битки, докато вярата в Аллах се разпростре навсякъде²⁸.

Мюсюлманинът по всяко време трябва да е твърд с враговете си и готов да води свещена война²⁹. Това Аллах вменява в дълг на пророка. “О пророче! Бори се с неверниците и с лицемерите с меч и с аргументи и бъди жесток с тях.”³⁰ А “когато там се срещнете с такива, които отричат Аллах, режете им главите. След като изколите достатъчно и ги уплашите...щом приключи войната...освободете ги...или безвъзмездно, или срещу откуп...които не вярват в Аллах, в огъня им е мястото”.³¹ Преследване на тези, които не споделят възгледите на Мохамед, се осъществява още докато той е жив. Според Сура 8, стих 17, ислямските воители не носят отговорност за убийствата: “Не вие ги

*През 1993 г. американският политолог Семюъл Хънтингтън публикува известната си статия “Сблъсък на цивилизацията?”, в която развива идеята за бъдеща конкуренция и борба между 7 световни социокултурни общности, обособени най-вече по религиозен признак /западна, славянско-православна, конфуцианска, ислямска и др./ . Между тях Между тях ще се развие съперничество за идеологическо господство, за ресурси и пазари. По-късно той публикува няколко книги, в които доразвива и уточнява концепцията си. Вижданията на Хънтингтън предизвикаха бурна дискусия както в научната колегия, така и в политическите среди.

ги убивате, Аллах ги убива”. Това е лирично отразено в една погребална песен, която гласи:

Врагове, над трупове ридайте.
Те лежат, и няма да се върнат.
Наши братя, смърт си пожелайте:
Райски красоти ще ви обгърнат ³²

Тези изисквания на Корана, свързани с приобщаването към правата вяра, са издигнати във върховен дълг на всеки мюсюлманин. В свещената книга на исляма по този въпрос се наблюдават определени противоречия. Има мисли, според които привличането на неверниците трябва да става с “мъдрост и дори увещание”. Казва се също “ако вие наказвате, то наказвайте подобно на това, както вие бихте искали да бъдете наказани” ³³, а на друго място се говори: а когато срещнете тези, които не са повярвали, удрийте ги с меч по врата ³⁴. Свещената война се разглежда също в два аспекта. Теоретически, тя е дълг на всички мъже-мюсюлмани, които са свободни, здрави тялом и духом и притежават всичко, което е нужно при тръгване на поход. Но на практика не всеки мюсюлманин е принуден да участва лично във войната. Ако във войската има известен брой мюсюлмани, то може да се смята, че всички са изпълнили своя дълг. Така или иначе, свещената война /джихад/ е основен външнополитически инструмент за мюсюлманската общност /държава/; за която Коранът не е само верски но и политически кодекс. Ислямският джихад има паралел в древноиндийския епос, където войната срещу чуждите е също основен жизненоважен елемент за последователите на Брахма:

На война ни учат брахмани свещени
Умъртви врага – гласи законът вечни. ³⁵

Ислямът обвързва политиката и войната с верските норми дори когато става дума за плячката, придобита в самата война. Четири пети от заграбеното се разпределя между участниците в боя, а петата част принадлежи на пророка и неговите наследници, които раздават на сираци, бедни и пътници ³⁶. По такъв начин обвързан със завоевателската дейност се оказва целия етнос, народа като цяло. Противопоставянето с “неверниците” чрез раз-

лични религиозни норми навлиза дълбоко в битата на мюсюлманина и намира различни прояви дори днес, когато в редица ислямски страни се говори за гражданско общество. Тъй като всяка религиозна вяра е лично дело, както и етническото самоопределение, външните белези на исляма със своето символно-кодово значение присъстват с пълна сила, особено сред по-нисшите слоеве. Примерно, забраната за употреба на алкохол има специфични политически измерения. Тя датира от времената, когато евреите като търговски елемент в Мека и Медина конкурират Мохамед и обкръжението му, поради което скоро загубват доброто разположение на адептите на исляма. Виното и алкохолът изобщо е важен предмет на търговската им дейност, и затова върху тях се нанася удар, като се забранява употребата на всякакъв вид алкохол като санкция, внушена от самия Аллах.

Това е прецедент, който се повтаря столетия по-късно в царска Русия. Православни проповедници и руски националисти обвиняват еврейските търговци и предприемачи, че съзнателно подтикват руския народ към пиянство и деградация.

В Корана ³⁷ употребата на вино и майсир се разглежда като голям грях, защото пиенето носи не полза, а вреда на хората. И виното, и майсирът са обявени като дело на Сатаната. “Странейки от тях, вие ще се окажете щастливи, защото Сатаната иска да всее между вас вражда и ненавист и да ви отклони от мисълта за Аллах и от молитвата. Според тълкуванието на Корана като “майсир” са били означавани и всички хазартни игри. Вакхическите поеми в мюсюлманската литература, и по-специално тези с персийски произход показват, че тази забрана не се е спазвала твърде строго.

За да се изясни отношението на исляма към “външния”, неислямския свят, от значение е да се анализира връзката “етнос – вяра” в рамките на тази общност. Когато се говори, че ислямът е универсална вероизповед, което е неговата основна характеристика, не трябва да се забравя, че философията на Корана има едновременно глобална и етническа насоченост. Това по сложен начин се транслира върху неговата политическа и по-

специално международна изява. С приемането на исляма по принцип се нарушават етническият код на отделната личност или на цял народ и се извисява верският код на исляма. “В исляма няма нито арабин, нито татарин, нито башкирец... Всички мюсюлмани образуват една нация”³⁸. Разрушаването на етническата граница в исляма е тясно свързано с неговата способност да консолидира етническите общности върху новите символи, които в редица случаи функционират наред със старите. Ислямската солидарност, която се проявява като принадлежност към единната мюсюлманска общност /у м м а/, преодолява етническите бариери. Тя за правоверните е по-важна, отколкото племенната и народностна принадлежност. Редица групи, отговаряйки на въпроса за етническата си принадлежност, се характеризират като етнически мюсюлмани.³⁹ Това означава, че верското определение “ислям” получава ролята на етнокултурен и даже национално-политически определител, специфични за който са кодовите и символни отличия на исляма. Такъв е случаят, в частност със значителни маси население на територията на бивша Югославия, които в средата на ХХ в. се самоопределиха като “мюсюлмани” и получиха официална санкция на така обявената си принадлежност. Според изследователя Масае, самото поклоничество в Мека – ключов момент от ислямския код – се смята за “всемюсюлмански парламент” или “ежегоден конгрес на “ислямската нация”. Изхождайки само от тази позиция, че поклоничеството в Мека е “конгрес на мюсюлманската нация”, може да се прецени, че в исляма националната характеристика е подчинена на верската концептуалност.

В обхватността на разбирането за “уммата” е корена на глобалистките претенции на учения като панислямизма през ХІХ-ХХ в. и съвременният ислямски фундаментализъм.

Сред някои народи, приели исляма, в течение на по-продължително време се запазва характерният етнически код, като той под влияние на тоталната верско-духовна символика все по често се вписва в кода на исляма. На Балканите това е характерно за албанците и някои други ислямизирани етноси, а също така за населението на африканския континент, някои сегменти на населението на Индия, Китай и др.⁴⁰ Но доминирането на вер-

ската принадлежност измества етническата, което се проявява по две основни линии – именния код и обрядно-ритуалния. Именната система се променя с акта на самата ислямизация. Това става с един замах и има огромно значение за по нататъшното самосъзнание на личността, защото името е първи символ на човешка и общностна, индивидуална и колективна идентичност. На второ място, обрязването и приемането на всички норми на Шариата за кратко историческо време изместват предишната етнокултурна и верска кодовост. Езикът като елемент на етническата и националната има най-голяма устойчивост против исляма, но в течение на няколко века и неговите устои се рушат, особено ако за това способства заобикалящата социална среда. Дори традиционният фолклорен код се променя сред ислямизацията, както по съдържание, така и по своята външна сигникативна стойност.

Основен момент от налагането на ислямския код е идеята за налагане на “истинската вяра”, за отстраняването на идолопоклонниците ⁴¹, за борбата на живот и смърт с онези, които не разбират от мъдрост и разумни увещания ⁴². Тези две основни положения формират психологията на мюсюлманина, неговите социални и външнополитически възгледи. Те променят първичния код и изграждат нов, подвластен на изискванията на Корана и на утвърдените въз основа на него норми на поведение. Борбата срещу неверниците е свещено задължение на всички мъже в исляма. Тя трябва да се води преди всичко със съседните невярващи народи. Техните земи трябва да се присъединят към ислямските. Веднаж завладени, те винаги остават част от “дома на Исляма” и правоверните “законно” ги разглеждат като нещо, което им се полага и което те могат и трябва да си възвърнат, ако евентуално го загубят при едни или други неблагоприятни обстоятелства. Този процес е непрекъсваем, докато всички човеци не приемат исляма и не бъдат заличени етническите граници. Вероотстъпничеството се наказва със смърт. Над жените пък има пълна власт имамят, който може да ги освободи или превърне в робини.

В Корана се различават две категории завладени люде. Едните са езичниците и тяхното ислямизиране не подлежи на ни-

никакво съмнение. Другите са евреите и християните, които вярват в предшестващите Мохамед пейгамбери /пророци/. На тях е разрешено да изповядват вярата си, а следователно да запазят и културната си идентичност като заплащат определен данък.⁴³ Този данък се изплаща само от мъжете – което е чиста формалност в обстановката на семейно натурално стопанство. При неплащането на данъка, наречен джизие, се полага наказание затвор. Същият е резултатът за отказ от плащане на данъка харадж. Освен тези данъци и някои други фискални искания, каквито били тези за издръжката на войската, друговерецът бил длъжен да носи дрехи, отличаващи го от правоверния мюсюлманин. Той не можел да язди кон и носи оръжие. При убиване на немюсюлманин, възмездие се измервало в пари, а свидетелските му показания в съда не се вземали под внимание. Крайната цел е друговерците /з и м и/ да се откажат от верската си, а следователно и от етнокултурната си принадлежност. Помохамеданчването е такава форма на разширяване на “своето” за сметка на чуждото, което означава връщане на това “свое” във вид на верска и етническа общност.

Израз на тази духовно-политическа нагласа сред мюсюлманските управляващи класи /араби, османски турци, татари, иранци, моголи и др./ са насилствените помохамеданчвания на огромни маси население в Европа, Африка и Азия. Въпреки че християните и евреите са признавани за “хора на книгата”, което ги отличава от езичниците, това ни най-малко не ги спасява от дискриминация и ислямизация – макар в различна степен и по различен начин. След като могъщия напън на азиатските нашествия към Европа и Африка през XII-XVI в. затихва, пред ислямските завоеватели възниква сложната задача да укрепят завладените територии – особено стратегическите им райони, и то най-вече по изпитания от тях начин – демографския. През XVI-XVIII в. на Балканите са ислямизирани – с груба сила и с “убеждение”, милиони християни. Това променя не само културно-верската, но и етническата структура на региона; аналогични явления се наблюдават в Кавказ, Черноморието, южноруските степи.⁴⁴

Агресивната нагласа на големите ислямски държави / Османската империя, Арабския халифат, татарските формации, Персия и др./ към съседите и покорените християнски народи намира израз в една от най-мрачните социални практики на Средновековието. Става дума за насилствения набор от християнски деца и младежи за султанските войски, и по точно за елитния еничарски корпус. Т.нар. кръвен данък /в Османската империя дe в ш и р м e/ не само че изсмуква жизнените сили на поробените народи и е огромен психологически потрес за тях, но и произвежда изключително сложни социални, цивилизационни и етнически последици за пострадалите за столетия напред. Еничарите и подобни формирания и касти /мамелюци и др./ са в основата на вечно неспокойна и конфликтна ислямска диаспора. Тя и до ден днешен е причина за ексцесиите по югоизточните граници на Европа.

Пустинническият ислямски код на поведение спрямо съседни и опоненти в течение на няколко десетилетия години травмира развитието на европейската периферия. Първо арабските завоеватели на Иберийския полуостров, после селджукските и татарски орди, след това османските нашественици, освен че редовно воюват и покоряват славяни, гърци, кавказки и средиземноморски християни, средноазиатски и африкански народи, но в продължение на столетия извършват набези в дълбочина в Русия, Унгария, Молдова, стигат до Полша, Австрия и Италия, отвлечайки огромен брой християнски роби и робини. Мъжете са принудени да служат в османската армия и флот, да слугуват на спахийските тимари и ленове, а жените попълват харемите на управниците – султани, паши, емири и бейове. Тази агресивна, по същество грабителска и геноцидна политика по отношение на другите народи и култури също така сее семена на трайна дестабилизация на международните отношения, продължаваща и до наши дни.

По отношение на евреите, ислямските завоеватели възприемат аналогична, но диференцираща се във времето политика. Дълги години те са също така подложени на народностен и религиозен гнет, изолирани са в гета в арабските градове. Спрямо тях се прилага т.нар. “Кодекс на Омар” – система от дискрими-

ационни мероприятия, в това число носене на знаци, подобни на печално известните от XX в. “жълти звезди”. Но няколко фактора способстват за относително смекчаване на тяхната участ под ислямско господство. Един от тях е кръвно-расовата връзка с господарския народ: и евреи, и араби принадлежат към семитската раса, признават общи прародители и ценности. Еврейският етнос доста трудно се пречупва за асимилация поради своята капсулираност и фанатизъм. При това, сред тази народност поради ред исторически обстоятелства се култивират редица технически, финансово-търговски, научни, управленски умения и знания, които милитаристичния, лишен от градивни интереси ислямски елит – особено османският – решава да използва в интерес на своята държава. Така се стига до XV в., когато турските султани с готовност приемат евреите, прокудени от Испания, Франция и Англия, които, логично, засвидетелстват благодарност на новите си покровители.⁴⁵

Впрочем, политическата агресивност на идеологическа основа не е патент на исляма. Всички велики религии са използвани от господстващите класи за политически цели. Протестантизмът бе унищожен с огън и меч в Чехия през Тридесетгодишната война /XVII в./, почти бе изкоренен във Франция през XVI в. Обратно, католичеството бе обект на жестоки гонения в Англия през XVI в. Европа бе заложник на тези страсти докато националната държава и капитализмът сложиха край на династично-феодалните и религиозни амбиции за господство /на смяна на които дойдоха нови/. Но за исляма – историческия и съвременен – е характерно това, че като форма на обществено съзнание, той е интегрален в своите духовни, емоционални и политически аспекти. Същевременно той е тотален – ако не и тоталитарен – в самоопределението на своите адепти, много по-твърдо и категорично прокарва разграничителната линия между тях и останалия свят: “ние” и “те”, “който не е с нас, е против нас”. Всичко това извира както от дълбините на историята, така и от съвременната географска, етносоциална и цивилизационна среда на този ареал.

Това ни подсеща да се върнем на това, с което започнахме – със сложната взаимна връзка между вярата и етноса. Като спо-

менахме, че ислямът руши етническите прегради със своята универсална претенция, това съвсем не означава, че той възниква и се налага като нещо абстрактно, като воля на една или повече силни личности /Мохамед и последователите му/. Всяка верска норма е свързана с човека като индивид и социум. Защо гражданският /и божествен/ законодател ще създава закон против крадците, ако неговото общество не познава кражбата? Същото се отнася и за предписанията против убийци, прелюбодейци и др. Еврейският законодател Мойсей дава на своя народ, а и на човечеството Десет Божии заповеди. За да бъдат те приети и изпълнявани от всички, той им приписва божествен произход. Изразът: “Тъй казва Господ” или “Иди и кажи на синовете израилеви: тъй каза Господ” се срещат на много места в Библията. В Корана верско-социалните наредби са санкционирани от Аллах и притежават не по-малко императивен характер. Такъв вид верско-етико-граждански императиви се появяват и укрепват най-вече сред обществата, при които държавността като форма на управление липсва или е слаба, и където хората са най-уязвими в суровата природна и нерегулирана международно-политическа среда. Тъкмо това предопределя мястото на вярата в техния живот в социален, емоционален и духовен план.

Тъкмо на тази основа, етническото и верското се обединяват и възприемат като едно цяло, което формира по-нататък онова, което се нарича **етнорелигиозна общност**. Културното тук се покрива с онова, което дава верската доктриналност. По-точно казано, верската доктриналност се превръща в извор и в модератор на по-нататъшното развитие. Етносът е почвата, върху която израства верско-културната особеност, макар че тя със своята центростремителна сила има тенденция да обхваща нови и нови народности общности. В исторически план пример в това отношение може да бъде всеки народ, който по една или друга причина става люлка за появата или формирането на едно или друго вероучение. Така и ислямът, възникнал в недрата и физическата география на арабската пустиня и семитския Близък изток, и до днес продължава да носи своите родилни белези, да смуче сокове от същите корени. Доколко неговите постулати съв-

падат или се разминават с изискванията на дадена епоха, доколкото те се съгласуват или се разминават с ценностите на други общества, доколкото отговарят на техните доктрини за добро и лошо, е друг въпрос. Както при всяка религия, и в Исляма се наблюдават тенденции към адаптация и обновление, както и процеси на яростна съпротива срещу нововъведенията. Но доколкото хората са носители на религията, а тя е в основата на тяхната душевност и начин на мислене, то само от тях зависи доколкото те ще запазят тази, или ще потърсят друга връзка с Върховния абсолют.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Срв. I Паралипоменон, гл. 1 – 6, Библията
- ² А. Массэ, Ислам, Очерк истории, Москва 1963, с. 12
- ³ Ср. Библията, кн. Битие, 10:25-30; I Царства, 1:19-23
- ⁴ Коран. Перевод И.Ю. Крючковского, Москва, 1963, бел. 22 към Сура 52/50
- ⁵ Мифологический словарь, Москва 1990, с. 491
- ⁶ Библията, кн. Изход, 20, 7
- ⁷ Коран. Перевод И.Ю. Крочковского, с. 629, коментар към Сура 71, бел. 8
- ⁸ Пак там, с. 614, коментар към Сура 71, бел. 14
- ⁹ Г.Э. фон Грюнебаум, Классический ислам, Москва 1986, с. 26
- ¹⁰ Срв. Мифологический словарь..., с. 35 - 36
- ¹¹ Пълното му име е Мухамад курайшит от рода на Хашимитите, вж. Г.Э. Грюнебаум, пос. съч. с. 26
- ¹² Gaudefroy-Demmobyses, Revue de L'Histoire des religions, Paris 1927, цит. по Массэ, . пос. съч. с. 25
- ¹³ Вж. Г.Э. Грюнебаум, пос. съч. с. 31
- ¹⁴ Вж. Enigmes Regnier Quelques enigmes litteraires de l'inspiration coranique – "Le Museon", Revue d'Etudes orientales, t. 52, 1939, p. 145-162
- ¹⁵ Массэ, пос. съч. с. 25
- ¹⁶ Сура, 73-74
- ¹⁷ Вж. Кн. Изход, 20, 11; Кн. Второкнижие, 5:13-14
- ¹⁸ Кн. Битие, 17; 9.14, 23-27
- ¹⁹ Вж. О. Г. Большаков, История халифата, I Ислам в Аравии 570-633, Москва 1989, с. 90

- 20 Сура 9, 29
- 21 Сура, 5
- 22 Сура 8, 66/65/
- 23 Сура 2, 214 /217/
- 24 Сура, 24, 111
- 25 Сура ,33, 37
- 26 Сура, 4,91 /89/
- 27 Сура, 4,86 /84/
- 28 Сура, 2,186 /190/; 187;192
- 29 Сура, 3, 200
- 30 Вж. Коран, пер. Крачковского, с. 500, бел.40
- 31 Сура , 47,12
- 32 Превод от руски, цит. по Г.Э. Грюнебаум, пос. съч. с.36
- 33 Сура, 17, 126/125/, 127 /126/
- 34 Сура, 47, 4; Вж. Сура, 2, 245 /244/
- 35 Превод от руски, цит. по Массэ, пос.съч. с. 61
- 36 Сура, 8, 42/41/
- 37 Сура, 2, 216 /219/
- 38 Н. Аширов, Ислам и нация, Москва, 1975, с.9-10
- 39 Вж. P.J.Imperate, Dame of Fyi Wara – “African Arts”, 1970, vol. 4, No 1, р.13, цит. по Саватеев, Ислам – фактор етнополитических процессов в современной тропической Африке, в: Этноконфессиональные процессы в современном мире, Баку 1989, с. 221 – 222 1.
- 40 Пак там
- 41 Сура, 9, 5
- 42 Сура, 16, 126/125/
- 43 Сура, 9, 29
- 44 В трудовете на някои автори се развива тезата, че помохамеданчването на завладените от османската държава земи се е осъществявало в повечето случаи на доброволна основа. Като главен мотив на приемащите исляма християни се изтъква икономическата заинтересованост – освобождаване от някои особено болезнени данъци, с които е облагана раята, премахване на определени дискриминационни тежести и др. Същевременно “се доказва” незаинтересоваността на османските власти да намаляват броя на неправверните данъкоплатци, което било във финансов ущърб на хазната. Безспорно известен брой християни са приемали исляма по собствена инициатива, за да получат някакви икономически облаги и по-голяма сигурност. Но историческите и по-специално

документалните данни свидетелстват, че политическите и военностратегическите съображения на османските завоеватели са играли водеща роля за провеждане на насилствените им денационализаторски и религиозно-асимилаторски акции, най-вече в рисковани военни ситуации. В това отношение действията им са били оправдавани с необходимостта от “умиротворяване” на въстнали райони, за пресичане на чуждо влияние, за укрепване на властта на местни османски управници. Много често подобни масови помохамеданчвания са били резултат на чисто фанатични, фундаменталистски импулси.

По въпроса за положението на евреите в условията на мюсюлманско господство вж. Също Нац.институт за международни изследвания , Евреите в международната политика, авторски колектив, съст. Евгени Александров, изд. Интела, София 1998